

Key words: mental retardation, communication, speech activity, communicative component of speech activity, linguistic component of speech activity.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2018 р.
Прийнято до друку 01.03.2018 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.018-056.3(477)(045)

В. Є. Коваленко, О. О. Бойко

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-
ЕСТЕТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Для становлення соціально-нормативної поведінки розумово відсталої дитини виключне значення має формування її потребово-мотиваційної сфери, світогляду, ідеалів, інтересів. Дослідження Є. Білевича, Г. Дульнєва, Л. Занкова, Н. Королько, Г. Мерсіянової, С. Мирського, Б. Пінського, В. Синьова вказують на те, що у розумово відсталих учнів позитивна соціальна спрямованість особистості формується, але лише за спеціально створених для цього умов цілеспрямованого корекційно-виховного впливу. Важливим мотивом діяльності та поведінки людини, які становлять сутність спрямованості особистості, є інтереси.

Н. Мороза вказує на те, що інтерес підвищує тонус розумово відсталої дитини, створює бадьорий, радісний настрій, підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу. І. Михалін говорить про підвищення успішності, поглиблення знань, розвиток спостережливості під час виконання цікавих практичних робіт у спеціальній школі. Отже, актуальність дослідження проблеми інтересів обумовлена пошуками шляхів удосконалення педагогічного процесу, спрямованого на формування особистості дитини з порушеннями психофізичного розвитку.

У психології можна зустріти різні визначення інтересу як складного психологічного утворення. Проаналізувавши різні підходи до розуміння проблеми інтересу І. Пологрудова зазначає, що Н. Добринін і Т. Рібо під інтересом розуміли прояв вибіркової спрямованості уваги людини. За С. Рубінштейном, інтерес – це прояв розумової і емоційної активності. Отже, інтерес – це свідоме вибіркоче ставлення особистості до якогось об'єкта, який має життєве значення (значення для задоволення потреби) та емоційну привабливість. Виникнення інтересу забезпечується, передусім, емоційною привабливістю об'єкта, усвідомлення значення для задоволення певної потреби може прийти пізніше.

Вчені-дефектологи (Г. Дульнев, О. Граборов, Т. Головіна, І. Groшенков, І. Єременко) неодноразово підкреслювали важливість формування художньо-естетичного інтересу як невід'ємної складової корекційно-виховного процесу спеціальної школи з метою забезпечення розвитку й корекції інтелектуальної та емоційної сфери учнів, формування їхніх моральних позицій, розширення соціального та естетичного досвіду [2; 3; 5].

Необхідно зазначити, що художньо-естетичний інтерес входить в структуру інтересу як один із його видів, йому властиві специфічні особливості, які потребують детальнішого розгляду. Незважаючи на численні дослідження інтересу, художньо-естетичний, складовими якого є естетичний та художній інтереси вивчені менше.

У корекційній психопедагогіці та спеціальній психології проблема естетичних інтересів розглядалася І. Дмитрієвою, Н. Морозовою, В. Липою, В. Побрейном, Н. Сазоновим, В. Синьовим. Проте питання особливостей естетичних інтересів розумово відсталих молодших школярів та педагогічні умови його формування з метою посилення корекційного впливу на розвиток дитини у науковій літературі відображено недостатньо.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження, було встановлено, що поняття «художньо-естетичні інтереси» розглядають з різних позицій. За свідченнями Б. Ананьєва, О. Дем'янчука, М. Кагана естетичний інтерес спрямований на засвоєння прекрасного в мистецтві та навколишній дійсності, а художній – на художню діяльність у різних видах мистецтва, формування одного з цих інтересів тягне за собою поглиблення та розширення іншого [1]. Естетичний інтерес формується у взаємодії з пізнавальним інтересом, залежить від широти, особливої спрямованості та його рівня; він виникає на основі сформованого рівня пізнавального інтересу, може випереджати його в розвитку, або відставати від нього, але завжди пов'язаний з процесом пізнання та підпорядковується йому [4]. Отже, до специфічних особливостей естетичних інтересів потрібно віднести наступне: підвищений емоційний фактор; особливий зв'язок об'єктивного та суб'єктивного; безкорисність, тому що предметом задоволення є процес естетичної насолоди. Показниками естетичного інтересу є: емоційний відгук на естетичну цінність; узагальнений характер відношення до об'єкта естетичної цінності; відгук на естетичну діяльність; прояв індивідуальності у виборі естетичних цінностей; цілеспрямованість до спілкування з естетичним об'єктом; захоплення процесом естетичної діяльності; цілісне сприймання естетичного об'єкта та ін. Художній інтерес є органічною складовою естетичного інтересу.

Спектр сучасних досліджень характеризують художньо-естетичні інтереси дітей молодшого шкільного віку як усвідомлене прагнення та вміння дитини виділити з оточуючого естетичні об'єкти або їх естетичні властивості; для них властива емоційність сприймання естетичних та

художніх цінностей, наявність співпереживань, бажання займатись художньою діяльністю [1; 2; 5].

При вивченні передумов організації процесу формування художньо-естетичних інтересів у школярів з легкою розумовою відсталістю для того, щоб естетична інформація виконувала свою регулятивну функцію в їх розвитку, потрібна спеціальна організація, формою якої є художньо-естетичний комплекс – особливе об'єднання художніх творів кількох видів мистецтва, яке поступово, специфічними засобами розкриває естетичну сутність мистецтва та явищ дійсності. При цьому важливо досягти логічного й образно-емоційного пізнання в їх єдності, активізувати отримані образно-документальні враження про ті чи інші події та явища, розвинути естетичне почуття до них і адекватну емоційно-особистісну оцінку. Лише за такого підходу спрацьовують всі резерви інтелектуального й чуттєвого пізнання розумово відсталого дитини щодо змісту навчального матеріалу. Тільки в комплексі, доповнюючи один одного, будучи обумовлений багатством проявів дійсності, кожен вид мистецтва може з великою силою та глибиною розкрити події, що описуються, характери та вчинки героїв, їх думки та почуття.

Н. Морозова зазначає, що важливою передумовою становлення інтересу в розумово відсталого школяра є також виявлення у нього наявних знань з того чи іншого питання, опора на його життєвий досвід, який використовується при розгляді суті нової інформації [3]. Для становлення у дитини інтересу необхідним є також усвідомлення нею соціальної значущості її результатів, виникнення позитивних переживань від їх отримання. У практиці успішно використовуються можливості виховання у розумово відсталих дітей стійких інтересів до таких видів діяльності, як образотворча, музична, танцювальна, театральна, спортивна, технічна, побутова та ін. Саме в тих видах діяльності, до яких дитина проявляє спочатку навіть епізодичний, а надалі – все більш стійкий інтерес, найбільш ефективно відбувається її розвиток та корегуються порушення розвитку.

Проблема формування художньо-естетичних інтересів у молодших школярів з легкою розумовою відсталістю настільки актуальна та багатогранна, що потребує створення певної системи для свого дослідження. Це визначається необхідністю встановити ряд взаємозв'язків між видами мистецтва, об'єднавши в них особливості художньо-естетичних інтересів учнів даної категорії. В. Синьов зазначає, що у спеціальній (допоміжній) школі система художньо-естетичного виховання загалом реалізується у навчально-виховному процесі, що здійснюється на уроках та в позанавчальний час, але основами естетичних знань і умінь учні оволодівають передусім у процесі опанування навчальними дисциплінами. Особливе місце серед навчальних дисциплін посідають предмети естетичного циклу – музика, образотворче мистецтво, література [5]. Отже, педагогічна система формування художньо-естетичних інтересів являє собою сукупність

певних дій вчителя на уроках музики та в позаурочний час (завдяки застосуванню комплексу мистецтв), які спрямовані на забезпечення розуміння художніх творів, перенесення знань і вмінь з одного виду мистецтва на інший, розвиток творчих можливостей школярів з легкою розумовою відсталістю та активізацію їх естетичної діяльності. В даній системі мають органічно взаємодіяти емоційні, інтелектуальні та вольові процеси. Вихідним положенням при створенні педагогічної системи є використання художньо-естетичного комплексу, мета якого – показати можливості різних видів мистецтва у втіленні одного художнього образу. Він об'єднує музику, живопис, літературу, що мають подібні риси, найголовнішою з яких є те, що всі вони відображають об'єктивну дійсність у формі художніх образів.

І. Дмитрієва зазначає, що художній образ є особливим узагальненням дійсності в індивідуалізованій, конкретно-чуттєвій та естетично виразній формі як єдність того, що відчуваємо і розуміємо. Саме завдяки особливостям свого впливу на дитину (чуттєва безпосередність, ідейна спрямованість, спонукальна сила) мистецтво, як ніяка з інших форм суспільної свідомості, є чи не найефективнішим засобом естетичного виховання [2]. Художній образ, як основа мистецтва, є особливим узагальненням дійсності в індивідуалізованій, конкретно-чуттєвій та естетично виразній формі як єдність того, що відчуваємо, і того, що розуміємо. Саме завдяки особливостям свого впливу на дитину (чуттєва безпосередність, ідейна спрямованість, спонукальна сила) мистецтво, як ніяка з інших форм суспільної свідомості, є найефективнішим засобом естетичного виховання.

Отже, це спрямовує роботу з творами мистецтв на забезпечення у дітей з легкою розумовою відсталістю здатності розуміти специфічний зміст художніх творів на відповідному для їхнього віку рівні, сприймати виражальні засоби мистецтва (колір, звук) і емоційно-забарвлено, адекватно реагувати на них.

У створенні художньо-естетичних комплексів важливе значення мають: естетична спрямованість процесу ознайомлення учнів з мистецтвом; логічна побудова інформаційного матеріалу; використання міжпредметних зв'язків у процесі засвоєння творів мистецтва. Спираючись на те, що школярі з легкою розумовою відсталістю надають перевагу ігровій діяльності, доцільним є застосування ряду ігор.

Для розвитку у школярів творчих можливостей у галузі мистецтва необхідна розробка системи завдань з музики. Для цього учням пропонується підібрати твори з літератури та живопису, що відповідають змісту музичних творів. Це дозволяє учням простими засобами виразності зрозуміти художній образ твору в цілісності. Використання творів різних видів мистецтва, часта зміна видів діяльності на уроці створюють умови, завдяки яким у школярів підтримується високий рівень активності та працездатності.

У подальшому освітня спрямованість занять має поєднуватись з безпосереднім емоційним контактом школярів зі світом художніх цінностей, що передбачає розширення їх знань з мистецтва. Формується особистісне емоційне ставлення до мистецьких творів. З цією метою застосовується метод «оживлення» дитячих емоцій за допомогою літературних та живописних образів. Виразне виконання пісні вчителем, розгляд картини спонукає працювати емоційну пам'ять дітей з легкою розумовою відсталістю, що сприяє підживленню їхніх емоцій.

Для посилення художнього інтересу мають застосовуватись різноманітні загадки, ігри, що сприяють розвитку та активізації пізнавальної діяльності школярів з легкою розумовою відсталістю.

Дуже корисними для корекції музичного слуху дітей з легкою розумовою відсталістю є застосування на уроках музики музично-ритмічних рухів, під час яких вони вчать красиво рухатися, танцювати, позбутися деякої незграбності. Танцювальні вправи під музику розвивають у них почуття ритму, тренують увагу, координацію рухів, музичний слух і пам'ять. Відомо, що для учнів з легкою розумовою відсталістю характерна неорганізованість, хаотичність дій. Тому творчий розвиток дітей активізовується поєднанням слухання музики з елементами хореографії. Метою такої роботи є перевірка музикальності школяра з легкою розумовою відсталістю, розуміння ним емоцій, закладених у музику, а також чуття ритму. Дитині пропонується зробити будь-які рухи під музику, які на її думку, відповідають прослуханій музиці, і змінювати їх, якщо музика змінюється. Завдяки цим вправам їх рухи стають чіткими, організованими в часі, сприяли включенню в роботу всіх дітей без винятку.

В. Синьов зазначає, що при виконанні таких вправ слід враховувати вплив на дитину її переживання результату виконаної нею дії. У розумово відсталих школярів спостерігається також егоцентричність переживань, що позначається на ставленні та оцінюванні дитиною чогось чи когось – вона позитивно оцінює те, що саме їй, насамперед, подобається, що викликає у неї найбільш позитивні емоції, задоволення інтересів власного «єго» (Я). Якщо результат дії (діяльності, поведінки) викликає у неї позитивні переживання, то це, як вже підкреслювалося вище, є умовою закріплення способу поведінки, перетворення у звичку, оскільки дитина буде прагнути ще і ще раз отримати задоволення від своєї дії [5]. Тому важливо позитивно підкріплювати ті способи дій, у процесі виконання яких відбувається формування у дитини позитивних звичок. Важливо враховувати й те, що позитивне підкріплення викликає ще більший результат, якщо це здійснюється в присутності інших дітей.

Для удосконалення естетичних знань учнів, зорієнтованих на різнобічне розкриття естетичної сутності мистецтва, формування навичок порівняння та оцінювання учнями художніх творів з позиції їх естетичної вартості варто використовувати ряд методичних прийомів

розвитку творчої активності учнів: пошук картини і вірша до музичного твору; ілюстрацію тексту музичного твору.

З метою залучення школярів до мистецтва варто організувати тематичну виставку малюнків учнів та конкурс на краще читання віршів. Це стає справжнім святом мистецтва, зустріч з яким готують і чекають з нетерпінням дорослі та діти. Внаслідок цього вони отримують можливість спілкуватись з прекрасним, відчувати радість від краси творів музики, живопису та літературного слова.

У подальшому необхідно сформувати в учнів з легкою розумовою відсталістю художній образ, збагативши його засобами виразності. У відборі музичних, літературно-художніх творів для вивчення їх молодшими школярами з легкою розумовою відсталістю підкреслюється важливість принципу врахування нахилів та інтересів учнів, опори на їх життєвий досвід. Ефект співучасті, співпереживання виникає у дітей тоді, коли твори художнього мистецтва доступні їм, викликають асоціації. Тому твори про мистецтво підбираються таким чином, щоб вести учня молодшого шкільного віку з легкою розумовою відсталістю від близького в його життєвому досвіді і який викликає живий інтерес.

Природньо, що невід'ємною частиною на уроці є слухання музики, яке сприяє розвитку дитини з легкою розумовою відсталістю, корекції її відтворювальної уяви, емоційно-вольової сфери, формуванню художньо-естетичних інтересів. Ураховуючи те, що школярі з легкою розумовою відсталістю мають значні труднощі при сприйманні художніх творів, в корекційно-виховній роботі з учнями важлива роль належить слуханню музики, при якому великого значення набуває пояснення вчителя, яке викликає у дітей даної категорії інтерес, емоційний відгук, бажання почути музику ще раз, зрозуміти та запам'ятати її.

Велике пізнавальне значення на уроках музики має застосування наочності, різноманітних технічних засобів. До кожного художнього твору підбирається ілюстративний матеріал, що вивчається на уроці. Після художнього показу пісні має проводитися індивідуальна бесіда за її змістом, під час якої учні розповідали про свої враження від музики. Великого значення тут набує виразність живого слова вчителя, що сприяє формуванню емоційного відгуку учня на художній твір. Сприймання твору залежить також і від правильного художнього його виконання вчителем, внаслідок чого з'являється емоційне ставлення до твору. Тобто, слухання радіо, перегляд телепередач, уроки художньо-естетичного циклу більш ефективно сприяють формуванню художньо-естетичних інтересів у молодших школярів з легкою розумовою відсталістю.

Одним із засобів вираження почуттів, настрою, естетичної цінності творів мистецтва є колір. Розуміння взаємозалежності кольору зі змістом мистецьких творів допомагає молодшим школярам усвідомлено сприйняти їх, що призводить до поглиблення та загострення їх почуттів, робить здатними до співпереживання з героями творів мистецтва. З цією метою учням варто ставити запитання: «Порівняйте, який колір в картині

«звучить» найкрасивіше?», «Що прагнув передати автор цим кольором?». Даний прийом дозволяє навчити учнів розуміти взаємозв'язок між змістом творів і засобами художньої виразності, одночасно включаючи їх у «співтворчість» з автором. Це сприяє активізації емоційної та інтелектуальної сфери школярів з легкою розумовою відсталістю, збагачує їх досвід та уяву.

Таким чином, взаємодія літератури та живопису на уроках музики виступає важливою умовою формування художньо-естетичних інтересів дітей з легкою розумовою відсталістю. В своїй сукупності ця взаємодія створює педагогічну систему формування художньо-естетичних інтересів у дітей з легкою розумовою відсталістю, в рамках якої цей процес слід розглядати крізь призму закономірностей активізації пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери школярів.

Список використаної літератури

- 1. Демянчук О. Н.** Естетичний інтерес як педагогічна проблема / О. Н. Демянчук // Психологія і педагогіка. – 1995. – №3. – С. 12–16.
- 2. Дмитрієва І. В.** Вивчення інтересів до творів мистецтва в учнів з вадами розумового розвитку / І. В. Дмитрієва // Актуальні проблеми спеціальної педагогіки і психології : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., (Херсон, 11 – 12 жовтня 2007 р.). – Херсон, 2007. – С. 98–104.
- 3. Морозова Н. Г.** Формування пізнавальних інтересів у аномальних дітей (у порівнянні з нормою) / Н. Г. Морозова. – М. : Просвещение, 1969. – 280 с.
- 4. Пологрудова И. С.** Теоретические подходы к изучению познавательного интереса в психолого-педагогической литературе / И. С. Пологрудова // Молодой ученый. – 2012. – №4. – С. 366–367.
- 5. Синьов В. М.** Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка / В. М. Синьов. – Ч. 2. Навчання і виховання дітей. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 224 с.

Коваленко В. Є., Бойко О. О. Педагогічні умови формування художньо-естетичних інтересів розумово відсталих молодших школярів

У статті розглядається проблема формування художньо-естетичного інтересу як невід'ємної складової корекційно-виховного процесу спеціальної школи. Художньо-естетичні інтереси дітей молодшого шкільного віку розглядаються як усвідомлене прагнення та вміння дитини виділити з оточуючого естетичні об'єкти або їх естетичні властивості; для них властива емоційність сприймання естетичних та художніх цінностей, наявність співпереживань, бажання займатись художньою діяльністю. Ключовою педагогічною умовою формування художньо-естетичних інтересів розумово відсталих дітей є взаємодія літератури та живопису на уроках музики.

Ключові слова: розумова відсталість, молодший шкільний вік, художньо-естетичні інтереси, мистецтво, пізнавальна діяльність.

Коваленко В. Е., Бойко О. О. Педагогические условия формирования художественно-эстетических интересов умственно отсталых младших школьников

В статье рассматривается проблема формирования художественно-эстетического интереса как неотъемлемой составляющей коррекционно-воспитательного процесса специальной школы. Художественно-эстетические интересы детей младшего школьного возраста рассматриваются как осознанное стремление и умение ребенка выделить из окружающей действительности эстетические объекты или их эстетические свойства. Ключевым педагогическим условием формирования художественно-эстетических интересов умственно отсталых детей является взаимодействие литературы и живописи на уроках музыки.

Ключевые слова: умственная отсталость, младший школьный возраст, художественно-эстетические интересы, искусство, познавательная деятельность.

Kovalenko V., Boyko O. Pedagogical Conditions for the Formation of Artistic and Aesthetic Interests of Mentally Retarded Younger Schoolchildren

The article considers the problem of the formation of artistic and aesthetic interest as an integral part of the correctional-educational process of the special school. Artistic and aesthetic interests of children of primary school age are considered as the conscious aspiration and ability of the child to distinguish from the surrounding aesthetic objects or their aesthetic properties; for them is characterized by the emotional perception of aesthetic and artistic values, the presence of empathy, the desire to engage in artistic activities. In the creation of artistic and aesthetic complexes, the following are of great importance: the aesthetic orientation of the process of acquainting students with art; logical construction of information material; use of intersubject connections in the process of assimilating works of art. Relying on the fact that schoolchildren with slight mental retardation prefer gaming activities, it is advisable to use a number of games. The key pedagogical condition for the formation of the artistic and aesthetic interests of mentally retarded children is the interaction of literature and painting in music lessons. In aggregate, this interaction creates a pedagogical system for the formation of artistic and aesthetic interests in children with mild mental retardation.

Key words: mental retardation, junior school age, artistic and aesthetic interests, art, cognitive activity.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2018 р.
Прийнято до друку 01.03.2018 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.